

УДК 639.1.034(477.82)

В. І. Шкаран – інженер Шацького біостаніонару
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Заселеність штучних гніздівель птахами-дуплогніздниками й дрібними ссавцями в лісових біотопах Шацького національного природного парку

Роботу виконано в ЛНУ ім. Івана Франка

У штучних гніздівлях Шацького національного природного парку виявлено 11 видів птахів і два види ссавців. Дослідження проводили з 1996 по 2008 рр. у чотирьох біотопах. Найрізноманітнішою є орнітофауна середньовікового соснового лісу.

Ключові слова: штучні гніздівлі, орнітофауна, вільховий ліс, сосновий ліс, рекреаційна зона.

Шкаран В. И. Заселенность искусственных гнезд птицами-дуплогнездниками и мелкими млекопитающими в лесных биотопах Шацкого НПП. В искусственных гнездах Шацкого национального природного парка выявлено 11 видов птиц и два вида млекопитающих. Исследования проводились с 1996 по 2008 гг. в четырех биотопах. Самой разнообразной является орнитофауна среднегодового соснового леса.

Ключевые слова: искусственные гнезда, орнитофауна, ольховый лес, сосновый лес, рекреационная зона.

Shkaran V. I. The Level of Artificial Nests Settling by Birds which Nest in Hollow Trees and Small Mammals in the Forest Biotops of Shatsk National Nature Reserve. In the artificial nests of Shatsk National Nature Reserve, 11 bird species and 2 mammal species have been discovered. The research was carried out from 1996 to 2008 in 4 biotops. The most various is the ornithofauna of the average annual pine wood.

Key words: artificial nests, ornithofauna, alder grove, pine wood, recreational zone.

Постановка наукової проблеми та її значення. Ліс – один із важливих біотопів для багатьох видів птахів. Тут вони виконують важливі екологічні функції: регулюють чисельність шкідників, розповсюджують насіння цінних порід дерев, беруть участь у колообігах енергії та поживних речовин.

Особливістю сучасного ведення лісового господарства в умовах ринкових відносин у суспільстві є поширення суцільних рубок, часто на значних площах. Заходи лісокористування вимагають проведення рубок догляду – освітлення, проріджування, санітарна тощо. Усі ці процеси значною мірою впливають на якісний і кількісний склад біоценозу лісів, біорізноманіття.

Індикатором стану біорізноманіття лісових комплексів є птахи – дуплогніздники (синиці, мухоловки, горихвістки, повзики, дятли). Унаслідок рубок помітно зменшується кількість дерев із дуплами. Щоб збільшити чисельність птахів-дуплогніздників, широко застосовують метод розвішування в лісах штучних гніздівель (шпаківні, синичники, дуплянки). Для біологічного захисту лісів особливо цінним є приваблювання птахів у монокультури сосни, де видовий склад і чисельність є невеликими порівняно з листяними й мішаними лісами з добре розвинутим підліском.

Матеріали і методи. Моніторинг за станом заселеності штучних гніздівель у Шацькому НПП проводиться з 1996 року. Для цього використовуються два типи гніздівель: шпаківні й синичники, виготовлені з обрізних дощок. Важливим показником для заселення гніздівель є їх розміри, а саме: площа (розмір) дна, глибина (відстань від нижнього краю льотка до дна) і діаметр льотка. Ми використовували синичники з діаметром дна 10x10 – 11 см, глибиною – 19–22 см, розмір льотка –

3x4 см. Шпаківні мали такі розміри: дно – 13x15 см, глибина – 22–25 см, діаметр льотка – 4x6 см. Гніздівлі розвішані у чотирьох типах біотопів – вільховий ліс, монокультури сосни звичайної, середньовіковий сосновий ліс і рекреаційна зона. Усі біотопи розміщені в Мельниківському лісництві Шацького НПП. Шпаківні й синичники розвішані лінійним методом уздовж лісових доріг, просік, навколо вирубок, що значно полегшує проведення контрольних перевірок у період гніздування птахів. Ураховуючи гніздовий територіалізм, встановлено, що відстань між гніздівлями – не менше 50 м. Це дає можливість досягти максимальної заселеності залежно від типу лісу й видового складу птахів – дуплогніздників.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. За 13 років спостережень (1996–2008 рр.) на гніздуванні виявлено 11 видів птахів: одуд (*Upupa epops*), крутиголовка (*Jynx torquilla*), шпак звичайний (*Sturnus vulgaris*), мухоловка сіра (*Muscicapa striata*), мухоловка строката (*Ficedula hypoleuca*), горихвістка звичайна (*Phoenicurus phoenicurus*), синиця блакитна (*Parus caeruleus*), синиця чубата (*Parus cristatus*), гаїчка – пухляк (*Parus montanus*), синиця чорна (*Parus ater*), синиця велика (*Parus major*), виявлено поселення двох видів ссавців – вовчок горішковий (*Muscardinus avellanarius*), вовчок лісовий (*Dryomys nitedula*).

Вільховий ліс. Моніторинг проводився на двох ділянках у 1997 і 2007–2008 рр. До деревного складу, крім вільхи, входить невелика кількість сосни звичайної, берези повислої, осики. Клас віку – пристигаючий. Підлісок добре розвинутий і складається з крушини ламкої, горобини звичайної, калини, жостеру проносного, малини, ожини. Перша ділянка розміщена у східній частині оз. Перемут. У 1997 р. (квітень) було розвішано 40 нових штучних гніздівель типу шпаківня. Заселеність у перший рік становила 70 %. 17 шпаківень (42,5 %) заселив шпак, 5 (12,5 %) – синиця велика, стільки ж – мухоловка строката, 1 (2,5 %) – повзик. На другій ділянці розвішано 15 і 17 гніздівель. Видовий склад птахів збагатився такими видами, як крутиголовка й мухоловка сіра. У двох гніздівлях (тип синичник) виявлено поселення горішкового вовчка.

Таблиця 1

Заселеність (%) штучних гніздівель у вільховому лісі

Вид	Рік		
	1997	2007	2008
<i>Sturnus vulgaris</i>	42,5	30,0	15,4
<i>Jynx torquilla</i>	–	–	7,7
<i>Sitta europaea</i>	2,5	–	–
<i>Muscicapa striata</i>	–	20,0	23,1
<i>Ficedula hypoleuca</i>	12,5	10,0	7,7
<i>Parus major</i>	12,5	40,0	30,7
<i>Muscardinus avellanarius</i>	–	–	15,4
Усього гніздівель	40	15	17
% заселеності	70,0	66,7	76,5

Монокультура сосни звичайної. Видовий склад представлений чотирма видами птахів: шпак звичайний, горихвістка звичайна, мухоловка строката, синиця велика – та одним видом ссавців (вовчок лісовий). Домінуючим видом є мухоловка строката. Її частка в заселеності складає більше половини від усіх зайнятих гніздівель (табл. 2).

Таблиця 2

Заселеність (%) штучних гніздівель у біотопі монокультури сосни звичайної

Вид	Рік	
	2007	2008
<i>Sturnus vulgaris</i>	4,0	4,0
<i>Ficedula hypoleuca</i>	60,0	56,0
<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	16,0	12,0
<i>Parus major</i>	24,0	28,0
<i>Dryomys nitedula</i>	4,0	–
Усього гніздівель	28	29
% заселеності	89,3	86,2

Середньовіковий сосновий ліс. До складу лісових порід, крім сосни, у невеликій кількості входить, береза, дуб, рідше осика. Підлісок розвинутий слабо. У наземному покриві переважає чорниця і мохи. Дослідження проведені в 1996–2008 рр. Видовий склад птахів-дуплогніздників нараховує 11 видів. Із ссавців відзначено поселення вовчка горішкового. Кількість штучних гніздівель становила від 32 (у 2002 р.) до 115 (у 1997 р.). Домінуючими видами в заселенні є мухоловка строката й синиця велика. Частка участі в заселенні гніздівель першої складає від 36,4 % до 89,5 %. Середня заселеність за 13 років спостережень – 67,1 %. Заселеність штучних гніздівель синицею великою коливається від 10,5 % до 57,1 %, середній показник – 27,4 % (табл. 3). Решта дев'ять видів заселяють синичники і шпаківні нерегулярно. Уперше у 2008 р. відзначено два випадки гніздування синиці блакитної, що не є характерним для соснового лісу. Цей вид оселяється в листяних лісових біотопах.

Таблиця 3

Заселеність (%) штучних гніздівель у середньовіковому сосновому лісі

Вид	Рік												
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>Upupa epops</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	2,5	–	–	–	–
<i>Sturnus vulgaris</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2,9	21,8
<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	6,2	–	–	–
<i>Muscicapa striata</i>	–	1,2	1,2	–	–	–	–	–	–	6,2	–	–	–
<i>Ficedula hypoleuca</i>	77,8	70,0	54,3	73,2	65,5	74,4	89,5	77,8	67,5	54,5	75,0	57,1	36,4
<i>Sitta europaea</i>	–	1,2	–	–	–	2,3	–	–	–	–	–	–	–
<i>Parus caeruleus</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3,6
<i>Parus cristatus</i>	4,4	1,2	3,7	3,8	–	2,3	–	5,5	7,5	–	–	–	1,8
<i>Parus montanus</i>	4,4	2,6	2,5	1,9	–	–	–	–	2,5	–	–	–	–
<i>Parus ater</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4,2	5,7	1,8
<i>Parus major</i>	13,4	20,0	35,8	19,2	34,5	21,0	10,5	16,7	20,0	39,3	16,6	57,1	52,7
<i>Musccardinus avellanarius</i>	–	3,8	2,5	1,9	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Усього гніздівель	56	115	107	96	41	70	32	48	58	55	50	46	58
% заселеності	80,3	69,6	75,7	54,2	70,7	61,4	59,4	75,0	69,0	60,0	48,0	76,1	94,8

Зростання чисельності шпака у 2008 р. пов'язане з додатковим розвішуванням нових шпаківень навколо вирубок й інших відкритих місць у межах біотопу.

В останні три роки (2006–2008) на гніздуванні в штучних гніздівлях появилися такі нові види, як горихвістка звичайна й синиця чорна.

В останній, 2008, рік спостережень заселеність гніздівель мухоловкою строкатою скоротилося майже на половину. Тут очевидним є факт сильної гніздової конкуренції із синицею великою. Цей вид за сприятливих погодних умов починає гніздитися на три тижні раніше за мухоловку. І, як наслідок, чисельність гніздових пар синиці у 2007 і 2008 рр. зросла майже удвічі. Також для більшості популяції синиці характерні два репродуктивних цикли в році.

Рекреаційна зона. Досліджувана зона розміщена на території біолого-географічного стаціонару ЛНУ ім. І. Франка (західний берег оз. Пісочне). Стаціонар складається з кількох корпусів кам'яної і дерев'яної забудови. Озеленення представлене сосновими й березовими ділянками, багато декоративних дерев і кущів. Рекреаційне навантаження проведені у 2007–2008 рр. Кількість проконтрольованих гніздівель – вісім і 17. Загалом заселеність у 2007 р. – 75,0 %, у 2008 р. – 82,4 %. Видовий склад птахів представлений чотирма видами: шпак звичайний, крутиголовка, мухоловка строката, синиця велика. За заселеністю домінує шпак (33,3 % і 85,7 %, відповідно, за двома роками).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, за 13 років спостережень у штучних гніздівлях ШНПП виявлено 11 видів птахів і 3 види ссавців. У вільхових лісах трапляються шість видів птахів і вовчок горішковий; у монокультурі сосни звичайної – чотири види птахів і вовчок лісовий; у середньовіковому сосновому лісі – одинадцять видів птахів і вовчок горішковий; у рекреаційній зоні – лише чотири види птахів.

Статтю подано до редколегії
23.01.2009 р.